

ARŞİV KATALOGUNDAKİ ÖZETE ATIF YAPILIR MI?
(BELGE-KATALOG UYUMSUZLUĞUNA DAİR BİR ÖRNEK)

Mahmud Esad Kalıpçı*

Is Possible Referring to a Document Summary on the Archival Catalogue?
(A Sample of Incongruity between the Original Document and the
Archival Catalogue)

ÖZ

Arşiv katalogları, belgeye ulaşmada bir kılavuz hükmündedirler. Katalogdaki özet sayesinde belge hakkında fikir elde edilir. Çalışma için gerekliyse, ona ulaşılır ve ondan istifade edilir. Hal böyle iken, akla “belgeye, ona ulaşmadan katalogdaki özet üzerinden atıf yapmak mümkün müdür?” şeklinde bir soru gelebilir. Her ne kadar, tasnif işlemi birtakım usul ve esasa dayansa da, yanlıştan ve noksandan arı değildir. Bu yüzden, arşiv katalogundaki bilgilerle, belge asılları arasında farklılıklar olması olasıdır. Diğer bir deyişle, belgeye, ona ulaşmadan arşiv katalogundaki özet üzerinden atıf yapmak, usule aykırı, yanlışta götürme ihtimali olan tehlikeli bir iştir. Çalışmamızda bu durum, birbirleriyle bağlantılı olan iki örnek belge ve bunların katalogdaki özetleri üzerinden, ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Arşiv katalogları, arşiv belgesi, belge özeti, belge tasnif işlemi, atıf kuralları, hukuk tarihi araştırmaları.

Abstract

Archive catalogues serve as guidance to reach the documents. Researchers can form an opinion about a document and if it is necessary for study, they take it and research. With this, a question can come to mind: “is referring to a document summary on the catalogue possible, without seeing the document?” Although classification of archive documents is based on some methods and principles, it is not free of wrong and

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, kalipci@istanbul.edu.tr. Çalışmayı okuyarak fikirlerini aktaran Prof. Dr. Fethi Gedikli ve Dr. Ali Adem Yörük’e teşekkür ederim.

incompleteness. For this reason, seeing differences between a document and catalogue is always possible. In other words, referring to summary on the catalogue without seeing document is not appropriate and obviously is misleading for researcher. In this paper, using two sample interrelatedness archive documents and their summaries on the archive catalogue, I handled this issue.

Keywords: Archive catalogues, archive documents, summary of documents, classification, reference principles, legal history studies.

Giriş

Arşiv malzemesini araştırmaya hazır hale getirmek maksadıyla yapılan işlemlerden biri de özetlemedir. Özetleme, belgelerin yazılış amacını ve içeriğini ortaya koyar, doğru ve pratik bir biçimde araştırmacıya ulaşmalarına hizmet eder¹. Doğal olarak, bir belgenin özetlenmesi için ön şart okunmasıdır. Bu nedenle, arşiv uzmanı belgeyi okur ve en önemli kısmını/kisimlerini tespit eder. Yazdığı özetle, belgeyi şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklamaya, konuyu genel hatlarıyla ve objektif bir surette yansıtmaya çalışır². Ne var ki, “beşer şaşar” sözü gereği bu iş de hatadan arı değildir. Bunun bir sonucu olarak, araştırmacının katalogta yer alan özetle belge aslı arasında bir farklılığa şahit olması her zaman olasıdır.

Esasında, belgeye ulaşmadan ona atıf yapmamak lüzumu, kaynak kullanımının en temel ilkelerindedir. Ne var ki, uygulamada bu kaideye her zaman riayet olunmamaktadır. Belge aslını okuyamayan ya da hızlı yazma arzusunda olan kimi araştırmacıların belgeyi görmeden ona katalog özeti üzerinden atıf yaptıkları bir gerçektir. Ancak bu, hem açık bir usul hatasıdır; hem de özetlemenin gayesine aykırıdır. Çünkü özetlemeden maksat, belgeyi araştırmacıya ulaştırmaktır; araştırmacıyı belgeye ulaşmaktan alıkoymak -hazıra sevk etmek- değildir. Çalışmamızda, bu sorunu yansıtıcı, birbiriyle bağlantılı iki belge ele alınacaktır. Bunun için belgelerin muhtevası ile arşiv katalogunda yer alan bilgiler mukayese edilecektir.

I. Belgelerin Türü ve Tasnifine Dair Birkaç Not

Ele aldığımız örnek belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde (BOA), Hatt-ı Hümayûn Tasnifinde (HAT), 186/8795 ve 187/8832 numaraları ile kayıtlıdır. Hatt-ı hümayûn tabiri, kural olarak, padişahların bizzat yazdıkları yazılar için kullanılır. Bunlar, unvanına, beyaz üzerine ve telhis ya da takrir üzerine yazılanlar olmak üzere üçe ayrılır³. Çalışmada esas

¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi*, Seyit Ali Kahraman vd. (Haz.), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., 1992, s. 5; Seyit Ali Kahraman, “Osmanlı Arşivi’nde Tasnif Çalışmaları ve Problemleri”, *I. Millî Arşiv Şûrası*, Râhim Erişti vd. (Haz.), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., 1998, s. 431.

² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi*, s. 24-27.

³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 3. bs., Ankara, TTK Yayınları, 2013, s. 172; Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3. bs., İstanbul, MEB Devlet Kitapları, 1983, c. I., s. 767-768; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul, Gök-kubbe Yay., 2010, s. 234. (Dörtlü bir ayırım için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Hatt-ı Hümayûn”,

alacağımız belgeler birer “telhis üzerine hatt-ı hümayûn” örneğidir. Bir meseleyle ilgili olarak sadrazam tarafından özetlenen olayın padişaha aktarılarak kararının sorulduğu yazıya “telhis”, padişahın bunun üzerine yazdığı cevaba da “telhis üzerine hatt-ı hümayûn” denirdi⁴. Dolayısıyla, belgelerimiz ikişer bölümden müteşekkildir: Padişahın hatt-ı hümayûnu ve sadrazamın telhisi. Öncelikle telhis kaleme alınmıştır. Sonrasında padişah, sağ üst kısımdaki boşluğa emrini yazmıştır.

Osmanlı Devleti’nde, gerek sadrazamdan padişaha ve gerekse yabancı devletlere gönderilecek yazılar, Divan-ı Hümayun kalemlerinden biri olan Âmedî kaleminde yazılırdı⁵. Hatt-ı hümayûn tasnifinde yer alan belgeler bu kalemin evrakındandır. Bu evraklar, ilk defa 1883 senesinde tasnife tabi tutulmuş ve hazırlanan fihrist defterleri 1940’a dek kullanılmıştır. 1939-1941 yılları arasında gerçekleştirilen ikinci tasnifte de özetleri çıkarılmış ve kataloglama işlemleri yapılmıştır. 2005 yılında fon revizyondan geçmişse de bunda, küçük tashihler dışında, ikinci tasnifteki özetler kullanılmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalar neticesinde bu fona ait katalog ile dijital görüntülerin tamamı elektronik ortama aktarılmıştır⁶. Tasnif hikayeleri böyle olan belgelerimizin aşağıda, kaleme alınış sıralarına göre, muhtevası ve katalogdaki bilgileri, incelenecektir.

II. Belgelerin Muhtevası ve Katalog Bilgileri

Çalışmada esas alınan örnek belgeler, konu bakımından, birbirlerini tamamlamaktadır. Her ne kadar katalogda, 186/8795 numaralı olan belge 11 Rebûlâhir 1211 (14 Ekim 1796); 187/8832 numaralı olan da 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) şeklinde tarihlenmiştir de bunlardan sonuncusu tahminidir. Zira hatt-ı hümayûnların birçoğunda tarih kaydı bulunmamaktadır. Kataloglama çalışmaları sırasında, böyle belgelere tahmini tarih verilmektedir. Özet sonlarına konulan “a.g.y.tt.” ibaresi, belgeye dair ay, gün ve yıl bilgisinin tahmini olduğuna işaret etmektedir⁷. Ancak, araştırmacının bu tahmin içeren bilgiye

¹ İA, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1987, c. V/I, s. 374).

⁴ Kütükoğlu, *age*, s. 178; Bekir Koç, “Hatt-ı Hümayunların Diplomatik Özellikleri ve Padişahı Bilgilendirme Sürecindeki Yerleri”, *OTAM*, sy. 11 (2000), s. 306-307; Pal Fodor, “Telhis”, *DİA*, c. XL, s. 402-403.

⁵ *Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri*, Aliye Öney vd. (Haz.), İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994, s. 74. Necati Aktaş, “Âmedci”, *DİA*, c. III, s. 12; Yılmaz, *age*, s. 30-31.

⁶ *Katalog: Hatt-ı Hümayun (HAT) (1193-1221/1779-1808) Cilt V (183-210 Numaralı Dosyalar)*, İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2005, s. III; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 3. bs., Yusuf İhsan Genç vd. (Haz.), İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010, s. 421-422.

⁷ Şenyurt, bir arşiv çalışanından aldığı bilgiye dayanarak, hatt-ı hümayûn özetlerinde rastladığı “a.g.y.tt.” kısaltmasının “adı geçen yıl tahmini tarih” anlamına geldiğini belirtmektedir: (Oya Şenyurt, “III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri”, *TİD*, XXXVIII/2 (2013), s. 494/dn. 15; s. 510/dn.69). Bu bilgi hatalıdır. Kısaltmanın “a.g.y.” kısmı “adı geçen yıl” değil, ay, gün ve yıl anlamına gelmektedir. *Hatt-ı Hümayûn Kataloglarının* başında yer alan “katalog hakkında açıklama” kısmında: “Bazı belge özetlerinin sonunda bulunan

temkinle yaklaşması, belgeyi gerek diğer belgelerle ve gerekse kroniklerle karşılaştırarak doğru bir sonuca varması gereklidir. Örneğin, Kocaeli mutasarrıfı Hüseyin Paşa'nın idam edildiğini bildiren bir belge, kataloga 29 Zilhicce 1212 (14 Haziran 1798) tahmini tarihiyle kaydedilmiştir⁸. Buna karşın, üzerinde tarih kaydı bulunan bir başka belgeden Paşa'nın 20 Zilkade 1214 (15 Nisan 1800) tarihinde sağ olduğu anlaşılmaktadır⁹. Çalışmamıza konu olan belgelere gelince, her ne kadar katalogda 29 Zilhicce 1211 (25 Haziran 1797) tahmini tarihi verilmiş olsa da 187/8832 numaralı belge, 11 Rebûlâhir 1211 (14 Ekim 1796) tarihli 186/8795 numaralı diğer belgeden daha önce kaleme alınmıştır. Aşağıda görüleceği üzere ikinci belge, ilk belgeyi tamamlamaktadır.

Tarihleri ortaya konulan belgelerin kimin kaleminden çıktığına da değinelim. Buna göre, her iki belge, III. Selim dönemine (1789-1807) aittir. Hatt-ı hümayûnlar III. Selim'in (ö. 1808) kaleminden çıkmıştır. Telhisler ise 1794-1798 yılları arasında sadaret makamında oturan Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa'ya (ö. 1812) ait olmalıdır¹⁰. Aşağıda, kaleme alınmış sıraları gözetilerek, belgelerin muhtevası ve katalog özetleri karşılaştırılacaktır:

187/8832 numaralı belgenin katalogda yer alan özeti şu şekildedir:

“Humbaracı ve Lağımçı ocaklarının nizâmâtını tanzim için Tersane sabık Emîni Osman Efendi memur edildiğinden ocakların nazır, kâtip ve ağaları ile Mühendishane hocasıyla badel istişare kaleme alacağı mevadd-ı nizamiyenin tadil veya ibka edilecek kısımlarının arz olunacağı¹¹”.

Buna karşın belge muhtevası bir bütün olarak okunduğunda, farklı bir anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Telhis kısmında zikredilen konular kısaca şöyledir: Humbaracı ve Lağımçı ocaklarına ilişkin hukuki düzenlemeler isteneni vermemektedir ve bu yüzden ocakların nizamı bir türlü yoluna girmemiştir. Padişahın emri üzerine sadrazam, önceki hukuki düzenlemeler de dikkate alınarak hazırlanacak, ihtiyaca uygun, kolay uygulanabilir ve işlerliği daimi olacak bir kanun çalışması başlatmıştır. Bu amaçla kurulan meşveret

(a.) ay, (g.) gün, (y.) yıl kısaltmaları belgenin tarihinin ay, gün veya yılının (tt.) tahmini tarihleme yöntemi ile tarihlendiğini göstermektedir” denilerek konu açıklanmıştır. (*Katalog: Hatt-ı Hümayun (HAT) (1193-122/1779-1808) Cilt V (183-210 Numaralı Dosyalar)*, s. III).

⁸ “Kocaeli Mutasarrıfı Hüseyin Paşa muktezâ-yı irade-i seniyyeleri üzere idam olunmuş olmaktan nâşi Dağlı maddesinde vâki olan hıyaneti hakkında mücib-i siyaset olduğu beyanıyla iktizâ eden yaftası tahrir ve maktûl-i merkûmun ser-i maktu'u mahalline vaz' olunduğu ve icra-yı siyasetten mukaddem zabt-ı emvâlîçün gerek beyaz üzerine Defterdar Efendi kullarına ve gerek İznikmid ve Adabazarı'na iktizâ eden evâmiri mektûman yazılıp âmâde kılınmış olmakdan nâşi (...)”. (BOA, *HAT*, nr. 34/1699, tt. 29 Z 1212-14 Haziran 1798).

⁹ BOA, *HAT*, nr. 79/3299, 20 Za 1214-15 Nisan 1800. Paşanın malvarlığının müsadereğine ilişkin belgeler 1215 senesine aittir. (Mahmud Esad Kalıpçı, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 147-148/dn. 125).

BOA, *C.ML.*, nr. 76/3470, 28 Z 1215-12 Mayıs 1801; BOA, *C.ML.*, nr. 396/16216, 20 M 1215-13 Haziran 1800; BOA, *C.ML.*, nr. 248/12380, 27 M 1215-20 Haziran 1800.

¹⁰ III. Selim'in ve Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa'nın biyografileri için bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, Seyit Ali Kahraman (Çev.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, I/39-40, III/849.

¹¹ *Katalog: Hatt-ı Hümayun (HAT) (1193-122/1779-1808) Cilt V (183-210 Numaralı Dosyalar)*, s. 40.

meclislerinde ilgililerle (ocakların nazırı, kâtibi, ağaları, Mühendishane hocası) yapılan görüşmeler neticesinde, liyakatli bir devlet adamının bu iş için özel olarak görevlendirilmesinin doğru olacağı kanaatine varılmıştır. Buna göre bu görevli, ilgililerle istişare ederek, gerekli düzenlemeleri içeren bir mazbata hazırlayıp sadrazama sunacak; ardından oluşturulacak meşveret meclisinde bu mazbata karara bağlanacak ve nihayetinde padişaha arz olunacaktır. Bu iş için padişaha eski Tersane Emini Osman Efendi önerilmiştir¹².

Padişah, telhisin üzerine çektiği hatt-ı hümayûnda; kendisine arz olunan hususları beğendiğini belirterek onamış; ancak Osman Efendi'nin yerine, bir başkasının bulunmasını emretmiştir. Anlaşılan, özetlemede belgenin tamamı değil, yalnızca telhis kısmı esas alınmıştır. Oysa hatt-ı hümayûn kısmına da bakılsaydı, Osman Efendi'nin bu işte görevlendirilmediği anlaşılırdı.

186/8795 numaralı diğer belgede de benzer bir sorun mevcuttur. Belgenin katalogda yer alan özeti şu şekildedir:

“Humbaracı ve Lağımçı ocaklarının evvelki şerait ve nizamatını tetkik edip ocakların nazır, katip ve ağaları ile Mühendishane hocasıyla bil-istişare yeni kanun müsveddelerini kaleme almak üzere Tersane eski Emini Osman Efendi'nin memur edildiği¹³”.

Ancak belge, Osman Efendi'nin tayinine ilişkin değildir. Osman Efendi'nin ismi yalnızca telhis kısmında ve bir önceki (üstteki) belge ve neticesi hikaye edilirken zikrolunmuştur. Ardından, orada sonuçlandırılmayan görevli tayini konusunda bu sefer, Bâbîâlî'de âmedî olan Atf Efendi'nin (ö. 1806) ismi önerilmiştir¹⁴. Padişah da, kaleme aldığı hatt-ı hümayûnla bu ismin memuriyetini onamıştır.

Belirtmeliyiz ki, bu özetlemede ne belgenin ne de telhisin tamamı esas alınmıştır. Diğer bir deyişle, belgenin tamamı okunmadan, telhisin önceki belgeyi hikaye eden kısmına, kısmen dayanılarak özet çıkarılmıştır. Oysa belge bir bütün olarak okunsaydı, bu işte Osman Efendi'nin değil, Atf Efendi'nin görevlendirildiği anlaşılırdı.

III. Değerlendirme

Görüldüğü üzere, incelediğimiz belgelerin katalogda yer alan özetleri, muhtevalarına mutabık değildir. Bunun temel sebebi, bütünüyle okunmadan özetlerinin çıkarılmış olmasıdır. Tabidir ki, herhangi bir belgeden esasa ilişkin bir çıkarımda bulunmak ancak onu bütünüyle okumakla mümkündür. Bununla birlikte, kimi belgeler, yapıları itibarıyla, bu iş için ayrı bir dikkat isterler. Bu bağlamda, birkaç bölümden oluşan, süregelen hadiseleri

¹² Osman Efendi, meşhur defterdar Morali Osman Efendi'dir (ö. 1232/1817). Osman Efendi hakkında bk. Mahmud Esad Kalıpçı, “Müsader Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selim Dönemine Ait Bir Vesika”, *MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın'a Armağan Özel Sayısı*, c. XXI, sy. 2 (2015), s. 211-242.

¹³ *Katalog: Hatt-ı Hümayun (HAT) (1193-1221/1779-1808) Cilt V (183-210 Numaralı Dosyalar)*, s. 36. Bilgisayar ortamında bulunan katalogdaki özet de aynıdır.

¹⁴ Atf Efendi'den kasıt, âmedîlik, reisü'l-küttâblık gibi vazifelerde bulunan Atf Ahmed Efendi olsa gerektir. Biyografisi için bk. Mehmed Süreyyâ, *age*, c. II, s. 337-338.

içeren, uzun, karışık ve anlaşılması güç olan belgeler zikrolunabilir. *Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesinde*, bu konuda birtakım uyarılar mevcuttur. *Talimatname* uzun, karışık ve anlaşılması güç olan belgelerdeki özet hatalarını önlemek için arşiv uzmanına yazılı notlar alarak, önce bir özet taslağı oluşturmasını, ardından bunu kısa ve öz bir halde temize çekmesini tavsiye etmiştir. Yine, cereyan eden hadiselerin yer aldığı belgelerde mevzunun keyfiyet değiştirmesinin her zaman mümkün olduğunu ve örneğin “Karaman Valisi Nâzım Bey’in terfian Trabzon’a tayin olunma isteği” şeklinde başlayan bir yazının “Karaman Valisi Nâzım Bey’in terfian Trabzon’a tayin isteğinin uygun görülmeyle Edirne Vali Vekilliğine nasbı” şeklinde neticelenebileceğini bildirmiştir¹⁵.

İncelediğimiz belgelere dönersek, bunlar iki bölümden müteşekkildir: Telhis ve hatt-ı hümayûn. Sadrazamın kendi fikrini aktararak görüş istediği bir telhise, padişahın farklı bir cevap vermesi her zaman olasıdır. İkinci olarak, iki belge de birbirleriyle bağlantılı hadiseleri içermektedir. Bu konuda, *Talimatnamede* geçen Karaman valisi Nâzım Bey’in tayinine ilişkin örneklerle benzeşmektedirler. Gerçekten, Osman Efendi’nin ismi de belgelerin önemli bir kısmında geçmiştir; ancak neticede bir başkasının (Atf Bey) görevlendirilmesine hükmedilmiştir. Tüm bunlara, belgelerin görece uzun ve karmaşık sayılabilecek yapılarını da katmalıyız. Netice itibarıyla, ele aldığımız belgeler, yukarıda ifade ettiğimiz, özel dikkat gerektirenler grubuna dâhildir. Buna karşın, belgeler özetlenirken, titizlenme bir tarafa, bir bütün olarak bile okunmadıkları anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu durum, araştırmacıya da bir uyarı sayılmalıdır. Hatta tasnife nazaran araştırma, daha özel bir iştir ve kullanılan malzemenin doğruluğunun tespiti ve teyidi noktasında, araştırmacının yükü daha ağırdır. Sınırlı olması itibarıyla, belgeye daha fazla odaklanmayı, elde edilen veriyi sair kaynaklarla (diğer belgeler, kronikler, biyografiler gibi) sınamayı, ayrıca gerektirmektedir. Tasnif işlemi, araştırmacıyı yönlendirmesi itibarıyla hayati bir önem taşımakla birlikte, araştırmacının bu işlemin sunduğu veriyi daima dikkatle yaklaşması, böylelikle onun da tanzimini sağlayacaktır.

Hal böyle iken, “belgeleri okumadan, özetleri üzerinden hareket eden bir araştırmacıyı bekleyen tehlike nedir?” sorusu akla gelmektedir. Belirtelim ki, böyle bir araştırmacının, hataya düşmesi pek muhtemeldir. Burada, yaşadığımız bir tecrübe üzerinden konuyu açıklayalım. “Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selim Dönemine Ait Bir Vesika” adlı çalışmayı hazırlarken, çalışmaya konu takririn yazarı Osman Efendi hakkında arşivde tarama yapıyorduk. Bu esnada yukarıda aktarılan belgelerin katalogdaki özetlerine rastlamış ve ilk etapta “Osman Efendi bu işte de görev almış” diye düşünmüştük. Belgeyi gördüğümüzde, gerçeğin katalogdaki özetten farklı olduğunu gördük ve çalışmayı bu yönde şekillendirdik. Ancak, belgeye ulaşılmayıp -iki katalog özetinde de tekrarlanan- yanlış bilgiye dayanılsaydı; Osman Efendi’nin Humbaracı ve Lağımçı ocaklarının nizamı hakkındaki düzenlemeleri hazırladığı bilgisi aktarılacak ve belki de arşiv referansının sağladığı güvenin de etkisiyle, bu hatalı bilgi literatürde yayılacaktı. Demek ki olması gereken, katalogdaki özetin yol göstermesiyle, ilgili belgeye ulaşılıp onu bir bütün olarak ele almak, dikkatle incelemektir.

¹⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi*, s. 27.

Böylelikle araştırmacı literatüre yanlış değil, doğruyu sokmuş olacaktır. Hatta özetteki hataya da işaret ederek, hem diğer araştırmacılara usule dair bir ihtarda bulunması, hem de katalogun tashihine yardımcı olması muhtemeldir ve aynı zamanda umulur.

Son olarak, belgeye ulaşmanın fiilen imkânsız olduğu durumlarda, araştırmacının bu hali, zarara yol açmadan, ölçülü bir yolla aşmasının gerektiğini vurgulayalım. Çalışmada, belge aslına ulaşamadığını açıkça ifade etmek, makul bir yol sayılmalıdır. Böylelikle, şeffaf davranan yazar, aktardığı bilginin güvenilirliği hakkında araştırmacıları uyarılmış olur. Buna karşın, bu uyarıya dikkat etmeden, bilgi aktarımı yapan bir başka araştırmacı varsa, artık hata ondadır. Çünkü hakkıyla okumak sadece arşiv belgelerinin değil, tüm kaynakların kullanımında uyulması gereken esaslardandır. Son olarak, yapısı itibarıyla kataloga atfı gerektiren (doğrudan arşiv kataloguna odaklanan, arşiv malzemesinin katalog dökümünü sunan vb.) çalışmaların da, açıkça belirtilmek koşuluyla, istisna sayılabileceğini belirtmek isteriz.

Sonuç

İki örnek belge üzerinden yaptığımız incelemede, belgelerin muhtevaları ile katalogda yer alan özetlerinin uyumadığı görülmüştür. Bu durumun temel sebebi, belgelerin bir bütün olarak okunmamış olmalarıdır. Benzer örneklerin arttırılması mümkün olmakla birlikte, incelememiz belgeye ulaşmadan, katalog üzerinden atıf yapmanın sakıncalarını ortaya koymaktadır.

Tasnif işlemleri, araştırma faaliyetleri bakımından hayati önemi haizdirler. Araştırmacı, doğru bir tasnif sayesinde aradığı belgeye ulaşır. Diğer bir deyişle, tasniften amaç araştırmacıyı belgeye ulaştırmaktır; ondan uzaklaştırmak değildir. Araştırmacı bunu daima gözetmeli ve belge aslına ulaşmadan ondan yararlanmaya kalkışmamalıdır. Belgeye ulaşmanın fiilen mümkün olmadığı durumlarda ise bunu açıkça belirtmelidir. Aksi davranışla, hem kendini hem literatürü yanlışla sürüklemiş olur.

Son olarak, her araştırmacı, aynı zamanda bir kaynak denetçisi olduğunu unutmamalıdır. Araştırma faaliyeti esnasında hangi derecede kaynakla iştiğal ederse etsin, onunla doğru bilgiyi aktardığından emin olmalıdır. Literatürün tanzifi ve tenviri için bu hassasiyet şarttır.

EKLER

Ek 1: 187/8832 Numaralı Belge

Ek 2: 187/8832 Numaralı Belgenin Çeviriyazısı

I. Telhis

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, velinimetim efendim Padişahım.

Bundan akdem humbaracı ve lağımçı ocaklarına müceddeden vaz' olunan kanun-ı hümayûnlarını hâvî bâlâları hutû-tı hümayûn-ı şevket-makrûnlarıyla muvaşşah rabt ve tanzim kılınan kanunname-i hümayûnlarında münderic şerâitten bazıları icra olunmuş ve bazıları dahi icra olunamayıp ukde-i tehîre ilişmiş kalmış ve bazen dahi aralığa fesad girmiş olduğundan gayri bazı maddeleri sonradan tebdil ve tezyil olunmuş olmağla el-ân zikrolunan ocaklar murad-ı hümayûnları üzere revâbit-ı kavîyyesin bulmuş ve dil-hâh-ı mülûkâneleri vechile yoluna girmiş olmadığına binâen şifâhen şeref-rîz-i sudûr olan emr u fermân-ı cihân-dârîleri üzere zikrolunan ocaklara mukaddem ve muahhar kaydolunan kavânîn ve şerâit ve sâdır olan evâmîr-i aliyye şürûtundan her biri tekrar be-tekrar gereği gibi teemmül ve mülâhaza ve dâimü'l-evkât ve hîn-i

hacette işe yarayacak ve icrası sehl ü yesîr olacak ve ilâ-mâşâallâh düstûru'l-amel tutulup hiçbir vakitte fesad kabul etmeyecek suretler ile tenkih olunacaklar ve tenkihe hacet olmayarak hali üzere ibkâ ve teyid kılınacaklar bulunup ona göre kanunname-i hümâyûnları tenvir ve tezyin olunmak zımnında bu maddelere bir hüsn-i râbîta ve karar verilmek ve verilecek karar hâk-i pâ-yi şâhânelerine arz ve istîzân ve taraf-ı kâmilü's-şeref-yâd-ı şâhânelerinden dahi istisvâb ve istihsân buyrulur ise ba'dehû her bir maddenin yoluyla icralarına sarf-ı tâb ü tüvân olunmak için şimdiye dek kerrâta nezd-i çâkerîde erbâb-ı şûrâ kulları ve sâlifü'z-zikr ocakların nâzırı Hacı Memiş Efendi ve ağaları Süleyman Ağa ve Mustafa Ağa ve Mühendishane hocası Abdurrahman Efendi bendeleriyle akd-i encümen-i meşveret olunarak husûsât-ı merkûme müzakere ve beyne'l-huzzâr her defada ebhâs-ı kesîre cereyanıyla bu maddeleri nâzır ve ağaları mûmâileyhim başkaca kendi beyenlerinde mütâlaa ve müzakere ve irade-i aliyyeye muvafık hâtırlarına hutûr eden mevâdd ve revâbıtı bir kağıda zabt ve ba'dehû meclisde tekrar kıraat ve müzakere ile tenkih ve tanzim olunmasıçün takdim etmeleri tenbih olunmuş iken mûmâileyhimin kendi beyenlerinde ba'de'l-müzakere kaleme alıp takdim ettikleri maddeler esas ve revâbıt ittihazına şayan olmayan haşviyyât makûlesinden olmağla nazar u itibâra cesbân olmayıp bu hususun mecâlis-i meşverette bi'l-müzakere kararı verilmek mümkün olamayacağı tebeyyün etmekle âkibetü'l-emr meclis-i ahîrde dahil-i meşveret olan ricâl-i Devlet-i Aliyyeden bu makûle kavânîn ve şerâitin usul ü fûrû'unu kaleme almağa kâdir bir kulları sâlifü'z-zikr ocakların nâzır ve ağalar ve kâtibini ve Mühendishane hocası vesâir iktizâ eden mahremleri tarafına celb ve onlar ile bi'l-müzakere mufassal ve meşrûh yazıp şerh ve tefsir suretinde her maddenin terk ü ibkâ ve cerh ü tadilden iktizâlarını izah ve ıyân ve ilavesi lazım gelen mevâddı tahrir u beyan eyledikten sonra ol mazbatayı taraf-ı çâkerâneme getirip irâet ettikde nezd-i çâkerîde meclis akdiyle kıraat ve tekrar muktezi olan cerh ü tadiline mübâderet ve ba'dehû suret-i kararı huzur-ı kerâmet-zuhur-ı şâhânelerine arz ve tanzim olunması huzzâr-ı meclis taraflarından tezkir olunmağla vâkıa nâzır ve ağa ve kâtib ve Mühendishane hocasını celb ve müzakere ederek mahsûsan bir kullarının mevâdd-ı mukteziyyeyi kaleme alması ve bu vechile bi't-teemmül fesadâtın zahire ihrac ve defiyile revâbıt-ı kavîyyeye idhal olunması fî-mâ-ba'd şerâitlerinin yoluyla bi's-sühûle icrasına medâr olacağı zahir olduğuna binâen ricâl-i Devlet-i Aliyyeden Tersane emini sâbık Osman Efendi kulları mahsûsan bu hususa tayin ve mukaddem tanzim olunan şürûtların birer sureti ihrac ve yerine teslim ve evvel emirde mecmû'-ı kavânîn ve şerâiti istihzâr ile haftada bir veyahud iki gün mârrü'z-zikr ocakların nâzır ve ağa ve kâtibini ve Mühendishane hocası vesâir iktizâ edenleri tarafına celb ve müzakere ederek vech-i meşrûh üzere her maddenin terk ü ibkâ ve cerh ü tadilden iktizâlarını kaleme alıp taraf-ı çâkerâneme takdim eylemesi bâbında efendi-i mûmâileyh kullarına hitaben beyaz üzerine fermân-ı âlf ısdâr olunacak olmağın efendi-i mûmâileyh kulları dahi muktezâ-yı memuriyeti üzere kaleme alacağı maddeleri mûmâileyhim ile bi'l-müzâkere kaleme alıp takdim ettikde ber-vech-i muharrer nezd-i çâkerîde meclis akd ve mazbatası kıraat ve vakten mine'l-evkât fesad târî olmayacak ve her bir şartı sühûletle icra olunacak suretler ile tekrar nezd-i çâkerîde muktezi olan cerh ü tadiline mübâderet ve bu vechile karar verilir ise ba'dehû suret-i kararın huzur-ı şâhânelerine arz u iş'ârına müsâra'at olunması muvafık-ı irade-i şâhâneleri buyrulur ise fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim Padişahım hazretlerindir.

II. Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezirim. Güzel mülâhaza olunmuş, böyle olsun. Lakin Osman Efendi olamaz; bir münasibini bulasın.

kararı verilmek dahi mümkün olamayacağı taayyün etmekle bi'l-âhire bu hususa mahsûsan bir kulları tayin ve mukaddem tanzim olunan şürûtların birer sureti ihrac ve yerine teslim ve evvel emirde ol kulları cemî'-i kavânîn ve şerâiti mütâlaa ve istihzâr ile haftada bir veyahud iki gün mezkûr ocakların nâzır ve ağa ve kâtib ve Mühendishane hocasını vesâir iktizâ edenleri tarafına celb ve onlar ile dahi müzâkere ederek her maddenin terk ü ibkâ ve cerh ü tadilden iktizâlarını kaleme alıp mazbatasını takdim ettikde nezd-i çâkerîde ol vakit meclis akdiyle tekrar muktezi olan cerh ü tadiline mübâderet ve ne suretle kararı verilir ise karar-ı madde ba'dehû huzur-ı ma'âlf-mevfûr-ı şâhânelerine arz olunması huzzâr-ı meclis taraflarından tezkâr olunmağla keyfiyet bir kıt'a takrir-i çâkerânemle huzur-ı hümâyûnlarına arz u beyan ve sâbıkan Tersane emini Osman Efendi kullarının bu hususa tayin ve tahsis kılınması istizân olundukda böyle olsun lakin Osman Efendi olamaz âhar münasibini bulasın mazmûnunda bâlâ-yı takrir-i çâkerîye hatt-ı hümâyûn-ı kerâmet-makrûn-ı cihân-bânileri şeref-yâfte-i sudûr olmaktan nâşî lede'l-mülâhaza Bâbîâli'de hâlâ âmedî olan Atf Efendi kullarının zikrolunan ocaklara kanun-ı cedid-i hümâyûnları vaz' olunalıdan beri gerek kavânîn-i mezkûrenin usul ü fûrû'una ve şimdiye dek icra olunup olunmayan şerâitine ve gerek bu ocakların nizâm-ı hallerini istihzâle ikdâm olunması bâbında defaatle şeref-rîz-i sudûr olan hutût-ı hümâyûnları mezâmîn-i münîfesine ve mecâlis-i meşverette güzerân eden ebhâsa ve bu ocaklar hakkında olan irade-i aliyenin hakâyık ve dakâyıkına vukufu olmağla irade-i şâhâneleri buyurulur ise bu hususa mûmâileyh kulları memur ve tahsis kılınmak mümkün idüğü malum-ı hümâyûnları buyuruldukda fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü velinimetim efendim Padişahım hazretlerindir.

II. Hatt-ı Hümâyûn Kısmı

Memur olsun.

Kaynakça*

- Aktaş, Necati: "Âmedci", *DİA*, c. III, Ahmet Yılmaz (Yay. Md.), İstanbul, TDV, 1991, s. 12.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 3. bs., Yusuf İhsan Genç vd. (Haz.), İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi*, Seyit Ali Kahraman vd. (Haz.), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., 1992.
- Fodor, Pal: "Telhis", *DİA*, c. XL, Ahmet Yılmaz (Yay. Md.), İstanbul, TDV, 2011, s. 402-403.
- Kahraman, Seyit Ali: "Osmanlı Arşivi'nde Tasnif Çalışmaları ve Problemleri", *I. Millî Arşiv Şûrası*, Râhim Erişti vd. (Haz.), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., 1998, s. 419-435.
- Kalıpçı, Mahmud Esad: "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Kalıpçı, Mahmud Esad: "Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selim Dönemine Ait Bir Vesika", *MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın'a Armağan Özel Sayısı*, c. XXI, sy. 2 (2015), s. 211-242.
- Katalog: Hatt-ı Hümayun (HAT) (1193-122/1779-1808) Cilt V (183-210 Numaralı Dosyalar)*, İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2005.
- Koç, Bekir: "Hatt-ı Hümayunların Diplomatik Özellikleri ve Padişahı Bilgilendirme Sürecindeki Yerleri", *OTAM*, sy. 11 (2000), s. 305-313.

* Kullanılan arşiv malzemesinin referans numaraları metinde gösterilmiştir.

- Kütükoğlu, Mübahat: *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 3. bs., Ankara, TTK Yayınları, 2013.
- Mehmed Süreyyâ: *Sicill-i Osmanî*, Seyit Ali Kahraman (Çev.), c. I-III, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Pakalın, Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, 3. bs., İstanbul, MEB Devlet Kitapları, 1983.
- Şenyurt, Oya: "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *TİD*, XXXVIII/2 (2013), s. 487-521.
- Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri*, Aliye Öney vd. (Haz.), İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: "Hatt-ı Hümayûn", *İA*, c. V/I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1987.
- Yılmaz, Fehmi: *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşbe Yay., 2010.